

MAGYAR LÉLEK ÉS NYELV

BALÁZS GÉZA

Hol van a magyar nyelv? Fűben, fában, orvosságban? Természetben? Tájban? Társadalomban? Emberben? Fejünkben? Nyelvünk hegyén? Egy szellemi világban? Valószínűleg ez mind igaz. Ebben az írásban újszerűen, de azért a ritka elődököt megidézve keresem a magyar nyelvet, valamint rámutatok egy tudományos hiányosságra, mégpedig arra, hogy a nyelvtudomány nem szorgoskodik eléggé a magyar nyelv keresésében.

HOL VAN A MAGYAR NYELV SZELLEME?

Az ember alkotta kultúra emléken, tapasztalatban, látványban, hangban, ízben, illatban él bennünk. A magyar kultúra magyar látványban, hangban, ízben, illatban. Gondoljunk csak a megverselt, megénekelt, megtapasztalt magyar tájra (*Magyar táj, magyar ecsettel*), a dalokra, táncokra, a magyaros ételek ízére, illatára. Vagyis a magyar kultúrát le tudjuk festeni, dalba, zenébe tudjuk foglalni, viszont, ha fogalmilag kell megragadni, akkor bajban vagyunk.

Ennek a kultúrának a része a nyelv is, amely önálló univerzum, melynek segítségével a kultúráról, sőt a kultúrán túli világról is értekezhetünk, de – figyeljünk – nem mindenről! Vannak a nyelv által megragadhatatlan, leírhatatlan dolgok. Miért van az, hogy sötétben tapogatózunk, bizonytalan fogalmakat használunk akkor, ha a nyelvben kódolt magyar kultúra kerül szóba? Mert a nyelv nem a legalkalmasabb eszköz ennek meghatározására. Létezik az ún. hallgatólagos (vagy szótlan) tudás, ami azt jelenti, hogy többet (vagy mást) tudunk annál, mint amennyit ki tudunk szavakkal fejezni.¹ És ez a hallgatólagos tudás érintkezhet a tudattalannal is, vagyis vannak bennünk ösztönös, spontán törekvések, attitűdök, amelyekről nem is tudunk, mégis irányítanak, befolyásolnak bennünket.

Dolgozatom címe, *Magyar lélek és nyelv*, egyszerre három műre is utal. Karácsony Sándor *A magyar lélek* (1995), Kosztolányi Dezső *Nyelv és lélek* (1971), valamint Pléh Csaba *A lélek és a nyelv* (2013) című könyvére. Pléh Csaba így különbözteti meg hozzáállását Kosztolányiétól: „Kosztolányi arról tündökdik, hogy mit is tükröz a nyelv a beszélők lelki alkatáról. Engem viszont az foglalkoztat, hogyan képeződik le a nyelv a lelkünkben”.² Kosztolányi művészi-írói nyelvművelő, Pléh Csaba pszicholingvista. Az én megközelitésem az organikus (szerves) vagy metafizikai, avagy lélekszerű nyelvészet körébe sorolható, s közelebb áll Karácsony Sándor felfogásához és Kosztolányiéhoz, utóbbi ezt írja:

1 POLÁNYI Mihály: *Személyes tudás. Úton egy posztkritikai filozófiához I–II.* ford. PAP Mária, Atlantisz, Bp. 1994.

2 PLÉH Csaba: *A lélek és a nyelv.* Akadémiai, Bp. 2013. 7.

Magyar virtus – A Nemzetek Ligája keretében lezajlott, 4:0-s eredménnyel végződő Magyarország–Anglia mérkőzés után ünnepel a magyar válogatott csapatkapitánya, Szalai Ádám és hátvédje, Nego Loïc, 2022. június 14. (MTI, Kosticsák Szilárd felvétele)

„Azok, akik a nyelvet pusztán gyakorlati eszköznek tekintik, melynek célja az, hogy környezetünkkel megértessük magunkat, végzetes tévedésben leledzenek... A nyelv az ember vallomása. Ez különbözteti meg az állatoktól. Leheletével beszél, a lélegzésével, melyet az ősnépek lélek-nek hívtak. Kétségtelen, hogy sok esetben szolgálja őt a nyelv, de sok esetben ő maga szolgálja a nyelvet, ezt a titokzatos valóságot, melyben legmélyebb ember volta tárul ki.”³

Jungot ugyanez a tudományon túli kérdés foglalkoztatja, amikor így ír: „Nem tudom, mi okból jött létre a világmindenség, és soha nem is fogom megtudni. Így hát el kell ejtenem ezt a kérdést mint tudományos vagy intellektuális problémát.”⁴ De egybecseng a nyelvfilozófus Wittgenstein tételével is: „Érezzük, hogy még ha feleletet is adtunk valamennyi lehetséges tudományos kérdésre, életproblémáinkat ezzel még egyáltalán nem érintettük.”⁵

Azzal kell foglalkoznunk, amire még talán lehet rálátásunk, például: „A lélek (*anima*) teremti meg a kapcsolatot a tudattalannal”, illetve vallatóra fogható a rendelkezésünkre álló óriási művelődéstörténeti hagyomány: „Azt, hogy mi az ember, minek látszik az örökkévalóság jegyében, csak a mítosz segítségével lehet kifejezni”.⁶

A nyelv nagy emberi, közösségi kincs. De amit ismerünk, használunk belőle, az mindig egyedi, egyéni megnyilatkozás. Ebben van a megfoghatatlanság, a titok. Egy nagy, hagyományozódó, ember által soha fel nem fogható, meg nem ismerhető lehetőség áll szemben a mindennapi gyakorlati célokra használt egyéni nyelvvel. Csoda, hogy így mégis megértjük egymást (valamennyire)!

Technikailag egyszerűbb leírni a nyelvet, mint megmagyarázni valós szerepét, működését, szellemiségét. Ha azt mondjuk, hogy a nyelv a gondolatközlés, a kommunikáció eszköze, ez logikus. Pedig ezzel még nem értettük meg a nyelv lényegét, szellemét. A gondolatközlés, a kommunikáció pusztán technikai kérdés. Valaki valamit kigondol az agyában, azt egy adott kódrendszerbe, esetünkben nyelvbe formázza, kifejezi, egy másik pedig azt megfejti, valamennyire megérti. Elsőre ennyire egyszerű a képlet. Belegondolva viszont sokkal bonyolultabb. Ezért távolabbról kezdem.

A természet hálózata, de nevezhetjük grammatikájának is, visszatükröződik az emberben és a társadalomban. A nyelvben is. Mégis pusztán azt tanuljuk, azt tartalmazzák a könyvek: a nyelv a gondolatközlés, a kommunikáció eszköze, amely áll hangból, nyelvtani szabályból és szavakból. Pedig a nyelv jóval több ennél! A nyelv valójában sokkal inkább világmegértés, világlátás, vagy éppen a leplezés, a célzás, lélektani játszmák, sőt: a kultúraátadás eszköze és terepe. Utóbbiak között olyan életbevágó jelenségek vannak, mint a spiritualitás. A nyelv világmegismerés, világnézet. A nyelvben kódolva van a világlátás.

„A gondolkodás nem csupán általában a nyelvtől függ, hanem bizonyos fókig minden egyes meghatározott nyelvtől” – ez Wilhelm von Humboldt álláspontja,⁷ ezt viszi tovább a nyelvi relativizmus (a Sapir–Whorf-hipotézis): „A természetet az anyanyelveink által lefektetett irányvonalak mentén elemezzük.”⁸ Ám ez a felfogás mindig megmaradt etnológiai vagy interkulturális érdekességnek, különlegességnek, és nem érvényesítették (a magyar nyelvészek sem) „hazai”, azaz saját nyelvünkre. Részben azért, mert aki ilyenre merészkedik, ott valami gyanús nacionalizmus, ne adj’ isten rasszizmus rejlik, jobb ilyesmivel nem foglalkozni.

Azzal, hogy az őseim által alkotott anya és apa, ég és föld, föld és víz, csillag és csillog, vár, ég, tűz szavakat használom, egyúttal egy nagyon ősi, tudattalan világba lépek be, amely összeköt a természettel, társadalommal, történelemmel, családommal. Minden nyelvi megnyilatkozásnál jelen van a tudattalan, de az anyanyelvinnél jóval nagyobb mértékben. Mikor anyanyelvünket használjuk,

» a nyelv közösségi kincsünk

3 KOSZTOLÁNYI Dezső: *Nyelv és lélek*. Szépirodalmi, Bp. 1971. 215–216.

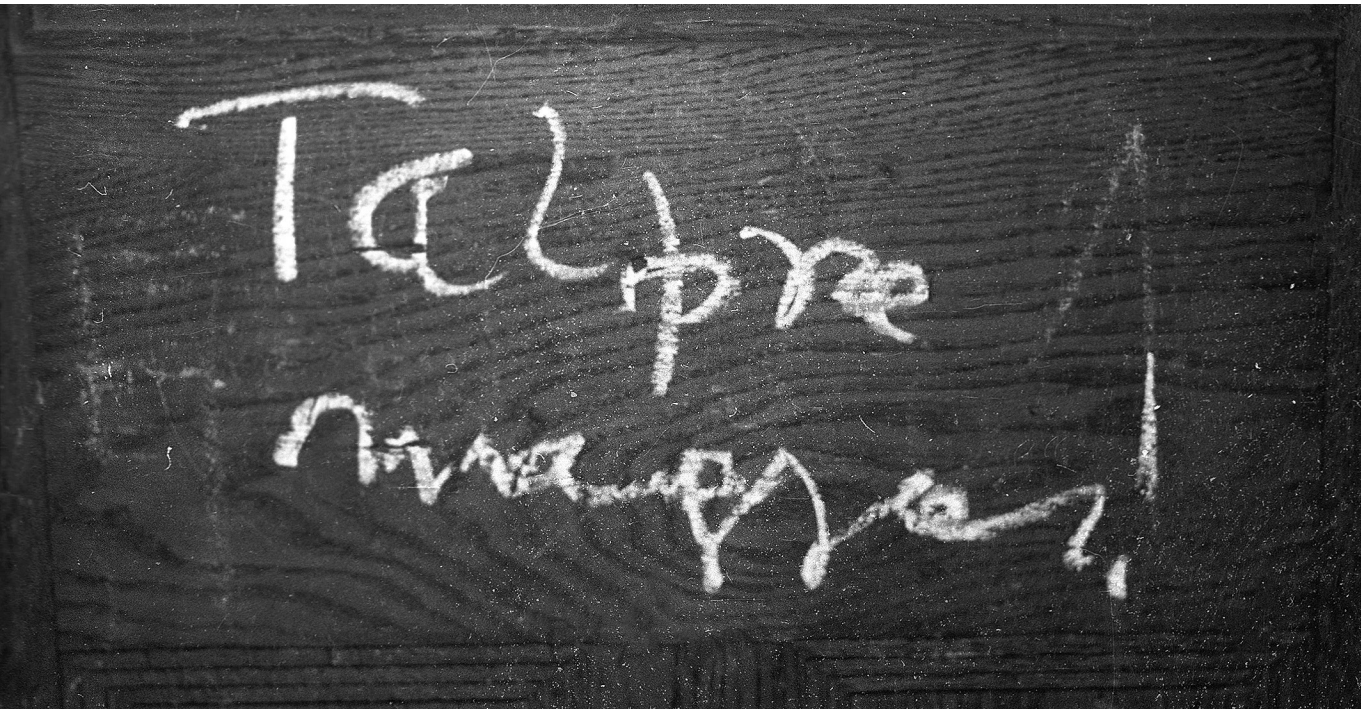
4 Carl Gustav JUNG: *Emlékek, álmok, gondolatok*. felj. Aniela JAFFÉ, ford. KOVÁCS Vera, Európa, Bp. 1987. 363.

5 Ludwig WITTGENSTEIN: *Logikai-filozófiai értekezés*. ford. MÁRKUS György, Akadémiai, Bp. 1989. 89.

6 JUNG: *I.m.* 235. és 15.

7 H. TÓTH Imre: *A nyelvtudomány története*. JATEPress, Szeged, 2005. 163.

8 David CRYSTAL: *A nyelv enciklopédiája*. Osiris, Bp. 1998. 26.

fokozottan működik a „nem tudják, de teszik” magatartása. Jung afrikai bennszülötteknél figyel fel rá, hogy „cselekszenek, de nem tudják, mit tesznek”.⁹ Vajon mi mit csinálunk, amikor órákig beszélgetünk, és később, ha visszagondolunk rá, nem emlékszünk semmi konkrétumra? Mi történt akkor? Megkérdezzük valakit: Minden rendben van? És ő, mivel éppen egy „más” világban (élethelyzetben) van, visszakérdez: Mire gondolsz? Nem véletlenül állítom, hogy a nyelv minden alapvető tulajdonsága megegyezik a művészet alapvető jellemzőivel. A nyelv és a művészet egy ősi spirituális tett: utánozni, megjeleníteni, játszani, közölni valamit. A verbális művészet (a művészi nyelvhasználat) máig magában hordja a nyelv kialakuláskori jellemzőit, s amit ebből fölfedezni és megérteni nem tudunk: titkait.¹⁰

A magyar név megint szép lesz
– Lázitónak nyilvánított
falfirka 1960-ban
(Fortepan / Budapest Főváros
Levéltára / BRFK helyszínelési
fényképei)

SZELLEMI GRAMMATIKA

Kideríthető, hogy milyen közösségi tartalmakat tartunk számunk és nevezünk meg a magyar kultúrából. Kapitány Ágnes és Kapitány Gábor többször is elvégzett vizsgálata statisztikai alapon kimutatta, hogy melyek a leginkább magyaros jellemzők.¹¹ Étel: gulyás; ital: bor; viselet: bőszárú gatyá; táj, domborzati egység: Hortobágy; folyó- és állóvíz: Duna; fa: akácfa; virág: rózsza; haszonnövény: paprika; állat: ló; zene: magyar nóta; sport: futball; író-költő: Petőfi Sándor; történelmi személyiség: Kossuth Lajos. Hogy néz ki a tipikus magyar ember? Testes, izmos, zömök. Milyen? Barátságos. Az ország milyen eredményeire büszke? A magyarság Európában való meggyökerezése, aztán következik szerepe, alkalmazkodása, az ehhez kellő képességek. Csak az első válaszokat idéztem; ha a továbbiakat is megnézzük, mindenki még jobban ráismer a közösre.

A magyar nyelvben rejlő spiritualitás (észjárás, nemzeti karakter, mentalitás) jellemzőit, egyfajta szellemi grammatikát már a 19. századi nyelvészeink is föltételeztek, de filozófiai alapjait Karácsony Sándor rakta le. Karácsony arra a kérdésre kereste a választ, hogy mi az, ami magyar, és ennek kapcsán kizárólag egyetlen dolgot talált, érdemes hosszabban idézni:

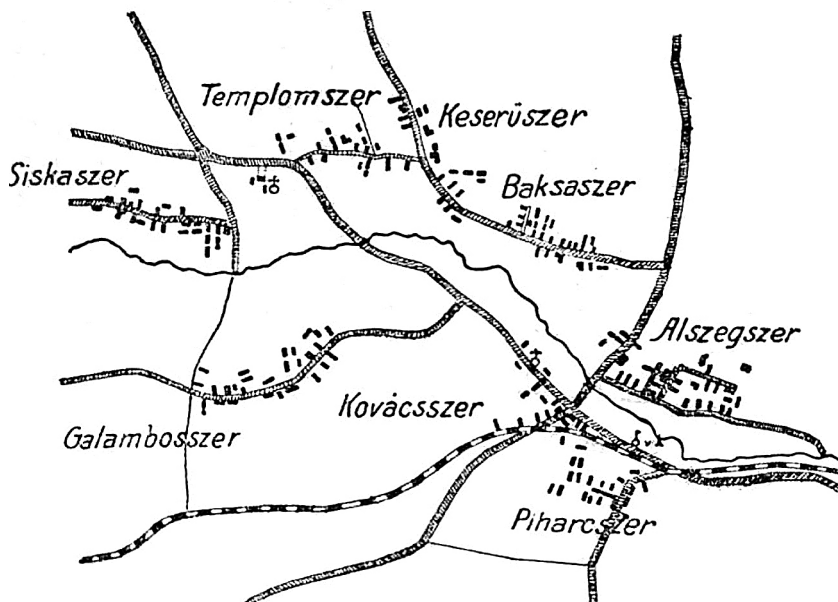
9 JUNG: *I.m.* 38.

10 Vö. BALÁZS Géza: *A művészet és a nyelv születése*. MNYKNT-IKU, Bp. 2021.

11 KAPITÁNY Ágnes – KAPITÁNY Gábor: *Magyarságszimbólumok*. Európai Folklór Intézet, Bp. 2002. 41–69.

ŐRISZENTPÉTER

Magyar mellérendelés –
Az őrségi Őriszentpéter
(Vas vármegye) szeres
településének ábrázolása
(*Magyar Gazdák Szemléje,*
1936. 10. szám, 399. oldal)

„A magyar nyelv. De még ez sem a maga teljes egészében. Senki sem hinné el, ha erősködnénk azt állítva, hogy a magyar szókészlet magyar, annyira köztudomású, milyen sok kölcsönszóval, sőt idegen szóval élünk beszéd közben. Van mégis három sértetlenül átmentett nyelvi elemünk, amelyre jó lélekkel rámondhatjuk, hogy annyi idegen hatásnak kitéve és oly sok változás ellenére magyar maradt. Ez a három nyelvi adottságunk: 1) a magyar kiejtés alapja, az ún. artikulációs bázis, 2) a magyar grammatika alapelve, a parataxis, magyar nevén mellérendelés és 3) a magyar szavak jelentésének, tehát nyelvünk jelrendszerének alapvető sajátossága: a szemléletesség.”¹²

A magyar nyelv és gondolkodás kapcsolatáról, Karácsony Sándor felfogásáról részletesebben írtam a *Kommentár 2022/2. számában*,¹³ most ennek jelzésszerű bemutatása mellett egy másik vonatkozását (ázsiatizmus) emelem ki.

Sokan, sokféleképpen igyekeztek magyarázni Karácsony több helyen is ismertettett nézeteit, de talán nem hangsúlyozták eléggé, hogy egyfajta, a teljes nyelvre és beszélőire kiható filozófiai-lélektani (vagy másként: szellemi) grammatikai alapvetet, alapvonatkozást kívánt megragadni. A magyar artikulációs bázis máig erőteljesen hasonít, tehát a bejövő idegen szavakat magyarrá formálja. Az alapvető hanglejtésformánk ereszkedő-eső, akárcsak a magyar verselés, a régi magyar népdal, s mindez természeti alapú, mert természeti ritmusnak is tulajdonítható. A mellérendelés megnyilvánul a todalékolásban, a szövegalakításban (például a mesélésben), de kiterjeszhető a társas viszonyokra, sőt a tárgyi valóságra is. A magyar nyelvet erőteljes konkrétság, képiség jellemzi, ezeket ázsiatizmusnak is nevezi egy helyen Karácsony, mert Ázsia gondolkodásmódjára és nyelveire emlékeztetnek.¹⁴ Karácsony tipikus magyar életmódbeli jellemzőket, magatartásmintákat is említ, amelyek európai szemmel rossz tulajdonságoknak is tekinthetők, pedig csak az életnek másfajta felfogását jelentik: „Nem erény, nem bűn, hanem egy bizonyos fajta mód, ahogy a bűnök vagy erények megnyilvánulhatnak”. A következőkről van szó: szalmaláng-lelkesedés, széthúzás, patópáloskodás, sült galamb; s én teszem hozzá, az ezeket átszövő hungaropesszimizmust.¹⁵ Milyen érdekes, hogy ezek a jelenségek milyen mélyen

¹² KARÁCSONY Sándor: *Lélek és nevelés*. NIS Kiadó, Kolozsvár, 1995. 11.

¹³ BALÁZS Géza: A magyar nyelv felségjoga. *Kommentár*, 2022/2.

¹⁴ KARÁCSONY: *Lm.* 45.

¹⁵ Lásd bővebben: BALÁZS Géza: *Hungaropesszimizmus – hungarooptimizmus*. Kommunikációs, nyelvi fölvetések a magyarok lelkiéletéről. Savaria, Szombathely, 2007.

benne élnek a magyar nyelvben, folklórban, irodalomban. Karácsony azonban felmentést ad:

„Nem a szalmaláng, a patópálok, a széthúzás és a sült galamb népe a magyar. A végtelenség és örökkévalóság csodaképpen élő lelke ő. Ázsia és Európa öleléséből születetett lélek. Addig mindenesetre élni fog, mert addig dolga van, míg Ázsia és Európa egyé nem lettek. Még egy ezer évet tehát igen-csak. Lehet, többet is. Csoda lesz, ha fel nem őrlődik, de ez a csoda meg fog történni mégis. Elfér a végtelenségben és telik az örökkévalóságból.”¹⁶

Nem árt kicsit mélyebben megismerkedni a magyar kultúrában és nyelvben lévő ázsatizmusokkal! „A közmondások az élet filozófiai tanításait és a köz élet bizonyos tapasztalásait adják elő” – írja Bitnicz Lajos (1790–1871) szombathelyi római katolikus pap, matematikus, nyelvész, régész, majd így folytatja: „Már a nemzetek legrégebb írásai is elő fordulnak és a polgári társaság mind felsőbb, mind alsóbb osztályainál vannak. Némely ázsiai nemzeteknél az ily közmondások a tudományos erkölcs tanítás helyett szolgáltak: valamint ma is némelyek a köznépnél gyakrabban használtatván a személyek erkölcsi alapigazságait kimutatják.” Kresznerics Ferenc (1766–1832) ugyancsak szombathelyi, majd alsósági (celldömölki) katolikus pap, tanár, nyelvész hozzáteszi: „a közmondások [...] különböző versek ritmusait viselik [...] a nyelv kultúráját őrzik, századoknak hagyományai, műveltsége van bennök röviden kifejezve, a nyelv különös sajátosságait világosan mutatják”.¹⁷

Két dologra figyeljünk fel: a közmondások „ázsiai” nemzeteknél a tudományos erkölcstanítás helyett szolgálnak, valamint: különböző versek ritmusait képviselik. Íme, egy jellemző nyelvszokásunk, amely rejtetten mutat Ázsiába. Bizonyosságul bemutatok néhány példát Lao-ce könnyen megjegyezhető, aforisztikus formában megírt *Tao-tö-king* (Weöres Sándornál: *Tao Te King*), azaz *Az Út és az Erény* című munkájából (a legújabb átiratot Halmai Tamás készítette 2021-ben, az idézetek tőle valók).¹⁸

Az ázsiai (keleti) gondolkodás arra figyelmeztet, hogy ne gondolkodjunk kizárólagosságokban, hanem sokkal inkább átmenetekben: „Ha meglátod a szépet, / rútat is látni fogsz. / A jóra képest / megkísérti a rossz.” Mi egyszerűen azt mondanánk: A jó és a rossz együtt jár. A szükséges rossz. Minden rosszban van valami jó. Ugyanerre figyelmeztet: „Ami ellentét, / együtt lesz egy.” Ezt ismerjük mi is: az ellentétek vonzzák egymást. Az éles ellentét különösen a szomszédok kapcsán káros: „Szomszéd országba / lássanak bár át, / hallják esztendőszámra / csak távolról a kutyák ugatását.” Nálunk így szól: Jobb egy jó szomszéd sok rossz atyafinál, vagy a törökre utalva: Rossz szomszédság török átok. A *Tao-tö-king* is értekezik a szavakról. Például így: „Szépsége nem terem / a megbízható szónak. / A szép szavak sohasem / megbízhatóak.” A régi magyar közmondások között kalandozva hasonlókra lelünk: Szép a szava, de ördög az éha (szíve), vagy: Szép a szava, de ördög maga – megnyerően tud beszélni, de indulatai gonoszak. Igaz, azért nyugati hatásra a szónak nagyobb bizalmat adunk: Szavával szép az ember. Szép szó nyeri meg a szeretetet. A taoizmus alapállása: „A természetes a kevés beszéd.” Mit mond erre a magyar: Sok beszédnek sok az alja. A boldogság záloga: szerényen kell élni, meg kell elégedni a kevesebb, tartja a keleti bölcsesség: „Ha nincs dicséret: nincs vizsály. / Ha nincs vagyon: rabolni sincs mit. / Ki kevesebb vágyainál, / béke vizére siklik.” Magyarul: Akinek lapos az erszénye, kevesebb is beéri. Jobb valami, mint semmi. Jobb ma egy veréb, mint holnap egy tüzök. A szerénység együtt jár a mértékletességgel: „Ami mértéktelen és túlzó, / a bölcs elveti: rossz a túl jó.” Mit mondunk erre mi: elveszíti a mértéket, elveti a sulykot, nagy feneket kerít, nem ismer határt, szűnyogból (bolhából) elefántot csinál. És mi rímel arra, hogy „rossz a túl jó”? Elég volt a jóból! Ez már sok is a jóból! Továbbá: „A bölcs úgy kerül előre, / hogy hátralép. / Magával

mellérendelő » magyar szellemi grammatika

16 KARÁCSONY Sándor: *I.m.* 17.

17 Idézi: HORVÁTH Ferenc: *Kresznerics Ferenc*. Egyetemi doktori értekezés. Szombathely, 1943.

18 HALMAI Tamás: *Jáde és kavics. Tao-tö-king-átirat*. [Tökei Ferenc prózafordítása nyomán] Orpheusz, Bp. 2021.

Élő betű – A balatonszárszói József Attila-emlékmű részlete, 2014 (Benjamin Balázs felvétele)

nem vesződve / őrizi magát a lét. / Elég teljesen nem akarnia, / hogy teljesüljön az akarata.” Erre pedig így válaszolhatnak a magyar szólások: félreáll az útból, visszahúzódik a barlangjába, visszahúzódik, mint csiga a házába. Vagy Arany Jánossal: „Ha egy úri lócsiszárral találkoztam...” És egy természeti kép, amely a megfontolt, lassú cselekvésre, bizonyos esetekben a passzivitásra figyelmeztet: „A víz a sziklánál erősebb. / Nemlétből jön az eredet. / Szavak nélkül okítják a bölcsek / nem-cselekvésre a keveseket.” A természeti kép megvan a latinban: *Gutta cavat lapidem*, szó szerint: a csepp kivájja a követ, de mi Ovidius nyomán így mondjuk: Lassú víz partot mos. A passzivitásra pedig ismét csak jellemző önképünket, a patópáloskodást idézhetnénk.

Ázsiával ismerkedve jöttem rá, hogy a magyar kultúrában, magatartásmódban és a nyelvhasználatban is nyomokban jelen van az ázsiai többértékű érvelés, szemben az európai, arisztotelészi alapú, a kizárt harmadik talaján álló, kétértékű érvelési móddal. A többértékű érvelésmód alapján hagyományosan másként látjuk a világot, más nézőpontból, más időfelfogással, nem elszietett, kizárásos alapon, hanem találkozó, is-is módon. Ezt vélem fölfedezni a székely logikában, s talán éppen ennek volt döntő hatása Bolyai Jánosra az „egy új világ” (új matematika) megtalálásában („semmitől egy új más világot teremtettem”).

ANYANYELVI KÖZÖSSÉG

A folklór, az irodalom és a nyelv nem a könyvtárakban létezik, hanem magában az emberekben. Másként: folklór, irodalom, nyelv csak akkor létezik, ha megalkotják, tovább mondják. Ha valami gonoszság folytán mostantól senki nem szólalna meg magyar nyelven, akkor a születendő gyermekek nem tanulnák meg ezt a számunkra fontos nyelvet, a nyelv kihalna, és bizonyos idő elteltével eltűnne a nyelvhez kapcsolódó folklórja, irodalma is. Korlátozottan már elkezdődött a magyar nyelvtől való eltávolodás: bizonyos nyelvszokások visszaszorulnak, egyes műveket senki nem olvas, nyelvi alakzatok eltűnnek a gyakorlatból, sőt egyes sajátos magyaros artikulációs (kiejtési) formák is változóban vannak.

De hol is van a nyelv, esetünkben a magyar nyelv? – tehetjük fel sokadszorra a kérdést. A nyelv, a folklór, az irodalom és általában a művészet, vagy a tudásunk is egy meghatározhatatlan, spirituális térben, dimenzióban létezik. Materiálisan gondolkodva: a fejemben, az agytekervényeimben. Ha pedig aktualizálom, akkor a nyelvemen, vagyis hangoztatom, kimondom vagy leírom. De ha meghalok, akkor is van, megmarad a nyelv. Mondhatjuk: másokban él tovább, mások éltetik, mások beszélik, írják. Tehát akkor a nyelv együtt van meg a fejünkben, vagyis még inkább a „levegőben”, egy tértől-időtől nem határolt közegben. Másként: a meghatározhatatlan térben és időben. Az egyes ember csak realizálja, aktualizálja, működteti. Először is a szüleitől, majd másoktól tanulja, egyénileg képi, alakítja, de nem teljesen szabályok nélkül, mert akkor furcsán néznének rá, sőt talán bolondnak is tartanák. Talán ezért hangoztatam egy időben (Panek Zoltán írótól hallva s vele egyetértésben terjesztve): *Anyanyelvünket csak együtt tudhatjuk jól.*

Az egyéni nyelvhasználat a közösség törvényeinek van alávetve. Laziczius Gyula Saussure nyomán így látja: „A *langue* a lingvisztikai tényeknek az a része, amely kollektíve él a közösségben. Közösségre él, tehát az egyénnél soha sincs meg teljesen, csak a közösségnél. A *langue*-ba a lingvisztikai jelenségek társadalmi része tartozik, az egyéntől független rész, az, amely a közösség tagjai közt hallgatólagosan létrejött megállapodásnak köszöni létét, az, amelyen az egyén maga változtatni nem tud, amelyet elfogadni és elsajátítani tartozik.” Ő is él egy hasonlattal: „Úgy kell elképzelnünk a dolgot, minthogyha egy tömör nyelvtani összefoglalással ellátott szótár példányai volnának szétszotva a közösség tagjai közt. A példány mindenkinél megvan, és mindenkinél ugyanúgy van meg. Ami a példányban benne van, az az egyéntől független, egyénileg megmásíthatatlan és megváltoztathatatlan.”¹⁹

Összefoglalva: alanyai vagyunk valami tőlünk függetlennek. A nyelv szabályait valamennyire le tudjuk írni, de a nyelv maga mégis megfoghatatlan. A nyelvfilozófus Wittgenstein erről ezt vallja: „Az ember rendelkezik azzal a képességgel, hogy nyelveket hozzon létre, amelyek segítségével kifejezhet bármely értelmet anélkül, hogy sejtelve lenne arról, miként és mit jelent minden egyes szó. [...] A nyelv álrühába öltözteti a gondolatot. Mégpedig úgy, hogy az ember nem következtethet az öltözet külső formájából a felöltöztetett gondolat formájára, mert az öltözet külső formája egyáltalán nem abból a célból készült, hogy a test formájának megismerését lehetővé tegye.” Máshol azt írja, hogy „kétség-telenül létezik a kimondhatatlan. Ez megmutatkozik, ez a misztikum”, és hogy „amiről nem lehet beszélni, arról hallgatni kell.”²⁰

Ha ennyi minden megfoghatatlan, akkor mit kezdünk a pusztá racionalitással? Jung – egyébként az ázsiai gondolkodásmódot követve – jut el lélektani gondolkodásának alapjaiig, mondván, hogy „lineáris fejlődés nem létezik, mindenképpen körbe kell járnunk önmagunkat”, aztán, hogy „az emberek manapság többnyire kizárólag a tudatukkal azonosulnak, és azt képzelik, hogy énjük mindössze annyi, amennyit önmagukról tudnak [...] Korunk betegsége a racionalizmus, a doktrénizmus [...] Az ember mitikus fele manapság sajnos a rövidebbet húzza.” Később azt írja, hogy „Értelmünk túlságosan szűk határokat szab nekünk, és azt követeli, hogy csak az ismertet éljük [...] valójában napról napra jóval a tudatunk határain túl élünk; minél nagyobb teret nyer a kritikus ész, annál inkább elszegényedik az élet.”²¹

A pusztá racionalitás tehát alkalmatlan a nyelvleírásra. Mert a nyelv megfoghatatlan, behatárolhatatlan, teljességgel, pontossággal meg nem ragadható (nincs, mert nem lehet tökéletes nyelvleírás, nyelvtan!); a nyelv spontán és ösztönös (senki sem a nyelvtanórán tanulja meg az anyanyelvét, és viszonylag jól lehet beszélni anélkül, hogy tudnánk, mi a ragozás, képzés, alanyi és tárgyese). A nyelvet legfőképpen megpróbáljuk a társadalmi együttműködés szolgálatába

anyanyelvünket csak
együtt tudhatjuk jól

19 LAZICZIUS Gyula: *Általános nyelvészet. Alapelvek és módszertani kérdések*. MTA, Bp. 1942. 115. és 115–116.

20 WITTGENSTEIN: *I.m.* 26., 89., 90. Kiemelés az eredetiben.

21 JUNG: *I.m.* 241., 361., 363.

állítani; nyelvtani és helyesírási szabályokba szorítani, de tökéletesen soha nem sikerül – példa erre a gyermeknyelv és a költészet, no meg a sok fogalmazni és helyesen írni nem tudó ember. De töltsön el örömmel bennünket, hogy van valami nagy, megfoghatatlan közös összetartó erőnk: valóságos kincset érő (anya)nyelvi tudásunk, anyanyelvi szellemi grammatikánk.

Akkor tehát, még egyszer, hol van a magyar népdal, a bölcsődal, a sirató, az életben maradásunkat szolgáló nem nyelvi tudás? És hol van a nyelv, mely, ha váratlanul megszűnne, akkor minden egyéb ismeret (folklór, irodalom, tudomány), minden létrehozott tárgy felidézhetetlen, holt anyag lenne, vagyis visszaesnénk a kulturális evolúció kezdetére? Hát ott van materiálisan a könyvekben, a „felhőben”, és ott van spirituálisan, valahol a valóságnak tér és idő által nem határolt részében. Onnan idézzük, onnan tanuljuk, onnan csalogatjuk le az ismereteket, gondolatokat, amelyeket azután jól-rosszul alkalmazunk, tovább alakítunk, amelyek emlékké és jó esetben magunk és mások számára hasznossá válhatnak.

HOGYAN KÖZELÍTHETŐ MEG A MAGYAR NYELV SZELLEME?

Az előbbiekre kíván rávilágítani egy organikus (szerves) nyelvészet, az ősi nyomokból kiindulva, azokat rekonstruálva, a folklórban mélyre ásva, a jelenben elevenen élő antropológiai jelenségeket vizsgálva. De van-e ilyen nyelvészet? A pszichoanalízis és szellemtörténet nyomán létezik egy – a nyelvtanórán és a kutatóintézetekben ismerteken túli – másfajta nyelvészet, valójában egy lappangó, metafizikai (a szövegek esetében mitopoétikai) folklorisztikai–irodalmi–nyelvészeti kutatási irányzat. Előzményei bűvópatakként fölfedezhetők a nyelvtudomány történetében, gondolatai felbukkannak Várkonyi Nándor, Hamvas Béla, Karácsony Sándor, Weöres Sándor, Pap Gábor, Sebestyén Géza munkásságában, napjainkban Hoppál Mihálynál, Tánczos Vilmosnál és Szilágyi N. Sándornál. A témát bővebben *A művészet és a nyelv születése* című könyvemben fejtem ki.²²

A mai nyelvtudomány számára fontosabb és biztosabb a nyelvlingvisztika, mint a beszédlingvisztika. A statikus vagy belső nyelvészet számára a nyelv pusztán hangokból és nyelvtani szabályokból áll. Jobb esetben hozzáveszik a szókészletet is (mert akad nyelvész, aki azt sem tartja a nyelvtan részének, mondjuk, szigorúan véve nem is az, de azért érdekes lenne pusztán hangokat és todalékokat elemezni, ámde nyugodjunk meg, bőven van erre vállalkozó). Egy kiterjesztett, külső nyelvészet számára ezenfelül ott van a pragmatika és a történetiség (művelődési-művészeti-lélektani dimenziókkal, hagyománnyal).

Az 1930-as évektől a pszichoanalitikus iskola hatása érvényesül több magyar tudós munkásságában. Felfogásuk szerint a mitológiákban a tudattalanba került egykori, ősi tudás lappang. Várkonyi Nándor írja, hogy az „alapok oly mélyre nyúlnak, hogy elvesznek tudatalatti világunkban”.²³ Ugyancsak a '30-as években formálódik a már többször emlegetett Karácsony Sándor társadalomlélektani nyelvészete, amellyel a magyar nyelv és kultúra legjellemzőbb vonásait kívánta megragadni – ép-penséggel a mellérendelés (nem pusztán nyelvi, hanem világgépi) felfogásával. Karácsony is vallja a tudatformák összekapcsolódását, s ezért javasolja pedagógiai programjában az együttes tárgyalásukat: „Közöségi lelki funkciók a nyelv, a mítosz meg a szokások. [...] A nyelvi jelenségek művészi termékek, a nyelvtudomány, mint a szellemi kifejezések története, művészettörténet”.²⁴ Karácsony tanítványa, Lükő Gábor a folklórban, a díszítőművészetben kamatoztatja mestere gondolatait, s ezzel a módszerrel rokonítja a magyar népművészet motívumait más népek (nem kizárólagosan, de főleg keleti, ázsiai népek) ősi, primitív motívumaival: „A magyar népművészet tech-

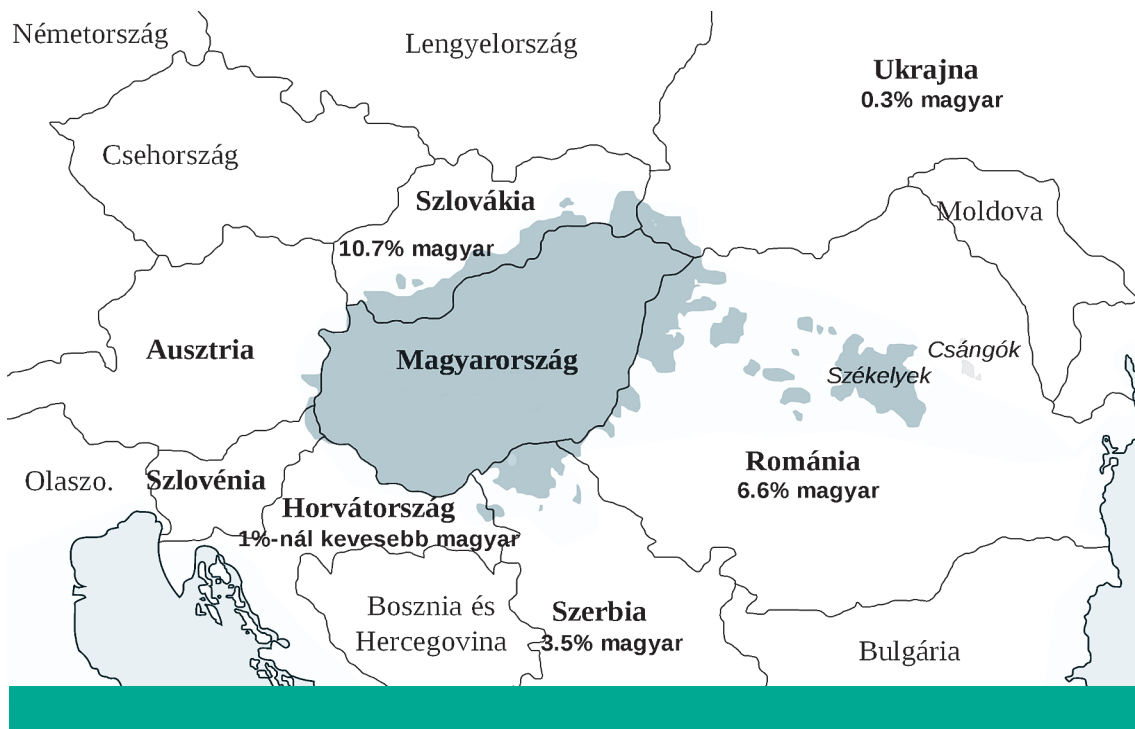
mellérendelő világkép

22 Lásd bővebben: BALÁZS Géza: *A művészet... I.m.*

23 VÁRKONYI Nándor: *Az elveszett paradicsom*. Széphalom Könyvműhely, Bp. 2009. 485.

24 KARÁCSONY Sándor: *Magyar nyelvtan társaslélektani alapon*. Széphalom Könyvműhely, Bp. 2010. 217., 223.

A Kárpát-medence legelterjedtebb nyelve a magyar
(Wikimedia Commons)

nikája sokat változott európai történetünk folyamán, tartalmi elemei is változtak, de már kisebb mértékben, jelképei és a bennük megnyilvánuló tér- és időszemlélet pedig tisztán megőrizték ázsiai primitívségünket”.²⁵ Míg Pap Gábor művészettörténész egy valamikori egységes képi nyelvet feltételez és rekonstruál, amelynek a verbális nyelvre is volt hatása, addig Jankovics Marcell a mitikus (analógiás) gondolkodás elsődleges képi és nyelvi formáit keresi.²⁶ Hoppál Mihály Arany János *Toldijának* mitológiai gyökereit vizsgálva utal Hamvas Bélára: „A *mythos* a szellem kollektív víziója. [...] Valóban Arany volt az, akiben az elveszett ősi eposz, az elsüllyedt magyar világkép hiánya tudatosodott”. Hoppál véleménye, hogy a géniuszok „a kultúra nyelvének természetes ismeretében úgy képesek alkotni, hogy létre tudnak hozni olyan műveket, amelyeknek nem volt közvetlen előképe az adott kultúrában, mégis a rendszer adottságaiból, az elemekből és az építkezés módjából egyenesen következnek”. Ez a magyarázata annak, hogy tipológiai hasonlóságot látva nem kell rögtön földrajzi-történeti kapcsolatokra is következtetni, másként: kimutatható kapcsolatok nélkül is jelentkezhettek hasonlóságok. És ebből fakad, hogy az anyanyelvi beszélőnek van leginkább egy titkos, metafizikai kapcsolata a szövegekkel. Ezért idézhette Péterfy Jenőtől Kosztolányi: „Mindenki, aki magyarnak született, s így akarva, nem akarva vállalja szenvedésünket, kárpótlást kap azáltal, hogy Arany Jánost eredetiben olvashatja”.

A „lélektelen” megközelítésekkel szemben találjuk a mitopoétikai megközelítéseket. Horváth Kornélia József Attila-elemzésében kiemeli „a szóalakban őrzött történeti szemantikai potenciált”, nyelvalkotó tevékenységet, s az elemzés feladatának tartja a „szó reszematizálását” (a hangalak aktivizálása és a belső forma felélesztése).²⁷ Pálfi Ágnes pedig Lotman és Uspenszkij nyomán említi az emberi kultúra és civilizáció antagonisztikus „kétnyelvűségét”: a mitologikus és racionális tudatos (gondolkodás) ellentmondását. Arra a kérdésre keresi a választ, hogy „van-e átjárhatóság, létrejöh-e valódi dialógus e két egyidejűleg létező tudatforma, eltérő jelhasználati mód, karakteresen különböző nyelvi szisztéma között”. Programja: a folklórunkba, irodalmunkba, nyelvünkbe

25 Lükő Gábor: *A magyar lélek formái*. Exodus, Bp. 1942. 337.

26 Lásd bővebben például: JANKOVICS Marcell: *Mély a múltnak kútja. Gondolatok a kultúráról*. Csokonai, Debrecen, 1998.

27 HORVÁTH Kornélia: *Versnyelv és műfajváltás József Attila Rejtelmek című versében = Tanulmányok József Attiláról*. szerk. KABDEB Lóránt – KULCSÁR SZABÓ Ernő – KULCSÁR-SZABÓ Zoltán – MENYHÉRT Anna, Anonymus, Bp. 2001. 143.

Karácsony Sándor a magyar nyelvről

Milyen hát, vagy pontosabban mi hát az a magyar lélek, helyesebben magyar társaslélek, legszabatosabban: mi az, ami „magyar”? [...] Valami olyat kell keresnünk, ami kétségkívül és mindenkinek ítélete szerint „magyar”.

Ilyen valami csak egy van már elegyítetlen, eredeti állapotában. A nyelv. A magyar nyelv. De még ez sem a maga teljes egészében. Senki sem hinné el, ha erősködnénk, azt állítva, hogy a magyar szókészlet magyar, annyira köztudomású, milyen sok kölcsönszóval, sőt idegen szóval élünk beszéd közben. Van mégis három sértetlenül átmentett nyelvi elemünk, amelyre jó lélekkel rámondhatjuk, hogy annyi idegen hatásnak kitéve és oly sok változás ellenére magyar maradt. Ez a három nyelvi adottságunk: 1. a magyar kiejtés alapja, az ún. artikulációs bázis, 2. a magyar grammatika alapelve, a parataxis, magyar nevén mellérendelés és 3. a magyar szavak jelentésének, tehát nyelvünk jelrendszerének alapvető sajátossága: a szemléletesség.

1. A magyar kiejtés olyan jellegzetes, hogy ha például közülünk néhányan most Bécsbe utaznának, s a legkifogástalanabb szövegű németiséggel elkezdene beszélni, mégis azt mondanák róluk a bécsiek a válaszukban: Grüß Gott, lieber Batschi! A jó bécsiek különösen éneklő modorban szokták utánozni a madjar batschik német beszédjét. A magyar nyelv artikulációs bázisa az, ami sajátságosnak tűnik előttük, eltérő az övétől, s amit ilyenkor évődő kedvükben utánozni próbálnak. Ez az artikulációs bázis egészen áthatja és megváltoztatja, valósággal magyarrá teszi idegen szavainkat is. Elsősorban úgynevezett népetimológiáink tanúskodnak erről. A magyar baka a waschapparátot vasparádénak érti és ejti, a zapfenstreichot capistrágnak, ha a századparancsnokának Stettka a neve, Kapitány úr Csutkának emlegeti.

2. Ugyanilyen tösgyökeresen magyar nyelvtanunkban a mellérendelés, az úgynevezett parataxis elve. A magyar nyelvtonon is sok idegen hatás temérdekét rontott, de alapelveit nem lehetett megbontani, sem elrontani latin, német és egyéb hatásnak. Ahelyett, hogy „lemaradtam”, ma már azt mondják, „lekéstem a vonatról”, sőt kezdik azt megszokni, hogy „lekéstem”, sőt „elkéstem a vonatot”, azt azonban sohasem fogjuk megérni, hogy ne ragozzunk, hanem hajlítsunk, hogy fő- és mellékmondataink állítmányaiban érvényesüljön a consecutio temporum elve, s Kazinczyt is kinevelték vele, mikor a főnevek „nemeit” utólag pótolni akarta a magyar nyelvben. A ragozás pedig abban különbözik a hajlítástól és ejtegetéstől, hogy ragozás közben a fogalmi elem és viszonyító elem nem különböznek egymástól annyira, mint amúgy, s a térbeli és időbeli viszonyítás sem különül úgy el: alatt-alól-alá, fölött-fölül-fölé, -ben, -ből, -be névutók és ragokban nemcsak a helyhatározás van kifejezve, hanem az az időmeghatározás is, hogy alatta, fölötte, benne volt, alatta, fölötte, benne van, alatta, fölötte, benne lesz, közben mindig ott a fogalmi elem: alsó, felső, belső. A mellékmondat tartalma sincs annyira alárendelve a főmondatnak, mint a latinban vagy a németben, ezért nincs a mellékmondatban coniunctivus. A latin vagy a német a főmondatból való függést fejezi ki, mikor azt mondja: azt állítják róla, hogy ő egy nagyon becsületes ember legyen, mi így mondjuk: azt állítják róla, hogy becsületes ember. De általában is, az igazi, hamisítatlan, ízes magyar beszéd jobban szereti és gyakrabban használja a mellérendelést az alárendelésnél. A használt jegyek elszakítását kérő pesti villamosplakát ezért sérti a fülünket és szúrja a szemünket, hiába magyarázkodik: „*miáltal* elkerülhető, hogy mások visszaélést kövessenek el vele”. Ha már semmiképpen sem lehetséges ezt a mondatot magyarul fogalmazni meg: „Ha leszáll, tépje össze jegyét, fel ne szedjék mások”, legalább magyárosabban szeretnők magunk előtt látni: *ezáltal* elkerülhető. Németül a „*miáltal*” hibátlan, mert a német nyelv a jegy elszakítását tartja fődolognak, a másik témát alárendeli; magyarul a magyarázatos viszonyt tartjuk fontosnak, ami a kérésünk tárgya és kérésünk szerves előzménye közötti ok és okozati reláció mélyén rejtőzik. Száz szónak is egy a vége: a magyar nyelv grammatikájában az igazán „magyar” a nyelvton minden egyes tényében megtalálható mellérendelés elve.

3. A harmadik jellegzetesen „magyar” sajátosság a szavak jelentésében nyilvánul. A nyelv nem egyéb, mint jelrendszer, egyszerre csudálatos és mégis logikus jelenség, hogy a szavak mindegyike azt jelenti, amit éppen jelent. [...] A magyar jelrendszer „magyar”-ságát valóban a szemléleten alapuló volta jelenti. Az európai nyelvek közül a német például sokkal inkább elvont. [...] A magyar nyelv ezért szereti jobban a mondatformát a kifejezésformánál, az igét a névszónál, az egyes szavak jelentésének módosítását a szinonimáknál és a főnevek közt a konkrétumokat inkább az absztraktumoknál. Az idegen szó tehát azért nem veszedelmes a mi nyelvünkben, mert ha meghonosodik, az

kódolt múlt föltárása, amelyet a posztmodern világ logikája felől nem tudunk értelmezni, ennek „megtartó erőként” való felmutatása, s végül annak a felismerése, hogy a kezdet és a vég drámaian egyidejű. Módszere: „vissza-olvasás”, azaz egy új nyelvi értelmező (etimológiai) módszer. Mint írja:

„olyan rendszervelvű, a jelentésképződés és a nyelvteremtés élő folyamataira fókuszáló olvasat jöhet csak számításba, melyhez anyanyelvünk egymással szervesen összefüggő grammatikai és lexikai elemei, s nem az elszigetelt, eredeti (idegen) nyelvi kontextusukból kiragadott párhuzamok »egzakt« etimológiai szófejtések és nyelvtani kategóriák adhatják kezünkbe a kulcsot.”²⁸

28 PÁLFI Ágnes: „Kortyolgat az ég tavából”. *Arany János és József Attila mitopoézise*. Cédrus Művészeti Alapítvány – Napkút, Bp. 2012. 8–9., 278–279.

artikulációs bázis áthasonítja, a grammatika képzői, ragjai, igekötői és összetételei beépítik maguk közé, harmad-sorban pedig a magyar szemlélet új képi erővel ruházza fel, s a magyar képek világában magyar képeket hordozván maga is magyarrá válik. A *tizedes* altiszti rang jelzése magyar, a *káplár* idegen szó; Korporal volt eredetileg és németül. Mégis a káplárt érezzük magyarabbnak – a képek miatt. Nem mondhatjuk, hogy tizedestempó, azt sem, hogy tizedes-természetű ember. Azt mondjuk: káplártempó, káplártermészetű ember. Nagy, fehér házőrző kutyának is lehet Káplár a neve, Tizedes aligha.

Összegezzük az eddig mondottakat. „Magyar” a magyar nyelv artikulációs bázisa, grammatikájának mellérendelő elve és jelrendszerének a szemléleten alapuló képi ereje.

Van-e abban valami közös tényező, ahogy a magyar jelrendszer elvonás nélkül, logikai viszonyok megállapítása nélkül, egyszerűen a szemléletből elindulva mindjárt már ki is fejezi a másik ember számára azt, amit ki akart fejezni? Meg hogy a mondanivalóját sorban, egymás mellé rakja úgy, ahogy következnek? Végül hogy a mondanivalóját mint beszédet is igazságosan, egymás után porciózza ki? Van. Ugyanaz a lélek végzi mind a hármat, ugyanazzal a lelki munkával. Csak háromféle közegben végzi, innen a hármasság háromfélesége. A jelrendszer a legelke a beszédnek, az artikuláció a legteste, a grammatika viszonyítja egyiket a másikhoz.

1. Milyen ez a lélek, és milyenfajta munkát végez? Ha a többi európai nyelvhez képest felelünk erre a kérdésre, azt kell válaszolnunk, hogy a beszélő, a nyelvvel élő magyar lélek nem olyan alanyi, mint a többiek, sokkal tárgyibb náluknál. Azzal például, hogy nem szívesen absztrahál, hanem a konkrét szemléletből készíti a jelt, megmarad a rajta kívül eső tárgyi világban, s saját lelkéből nem ad hozzá még annyit sem, amennyi az elvonáshoz mint akart művelethez szükséges volna. [...] De a beszéd magyar módon való hangsúlyozása és tagolása éppen ilyen tárgyi természetű tudomásulvétele az időbeli egymásutának, mint a szemléleté volt a térbeli egymásmellettségben, mikor a jel megszületett. Az például, hogy a magyar verselés ereszkedő jellegű, többek között azért is fejlődött ilyenné, mert a természet ritmusát azonnal közvetítette, s nem vegyítette bele azt az alanyi vonást, hogy hol az eset előtt, hol utána vettem észre a változást. A magyar vers beszámol a változásról *azon nyomban*, úgy, ahogy magam teljes kikapcsolásával az időbeli egymásutánban végbement. Azért van a hangsúly, a változás hordozója kivétel nélkül mindig elől, s azért *egyformák* a beszéd taktusközei mindig. Végül ugyanaz a tárgyi, objektív lélek nyilatkozik meg a mellérendelés elvében, amely nem ismer alárendelt és fölrendelt félt, hanem éppúgy egymás mellé szerkeszti mondanivalójának egyes tagjait, mint ahogy saját Én-jét és a saját Én-jén kívül eső világot, vagy a másik embert egymás mellett szemléli, és beszéd közben is egymás mellett szemlélteti.

2. A magyar lélek tehát, miközben a nyelvvel él, minden tekintetben tárgyi, azaz objektív. Másik kérdés: milyen munkát fejt ki, miközben ilyennek mutatkozik? Ha erre a kérdésre is a többi európai nyelvhez képest válaszolunk, azt kell rá felelnünk, a lehető legegyszerűbb lelki munka ez: úgy, ahogy a dolgok a szemléletben egymás mellett vannak, a képzeletben is egymás mellé szerkesztődnek, a beszéd során is egymás után következnek. A többi nyelv keretén belül megmutatózó alanyi lélek tartalma: tárgyi, objektív, a magyar lélek munkája: egyszerű, primitív. A magyar lélek: Ázsia lelke. A szubjektív és komplikált európai lélekkel szemben a magyar lélek még mindig: ázsiai jellegű. *Az, amit* a magyar lélek nyelvvel élve és minden egyéb megnyilvánulásában kifejezni próbál, már Európa, de az, *ahogy* kifejezi (tárgyiasan és egyszerűen), az Ázsia. Ez az ázsiai módon megélt Európa teszi a magyar lelket sajátosan, egyedülállóan „magyar”-rá.

3. A német például nemcsak nyelvében, hanem egész egyetemes élete szerint is absztrakt, alá- és fölrendelő, kimért. A magyar is nemcsak nyelvében, hanem egyetemes élete szerint: konkrét, mellérendelő és nem kimért, hanem ki-porciózott. Nem különb, nem is alábbvaló egyik a másiknál, hanem a magyar XX. századbeli modern és időszerű, a német XIX. századbeli kiélt, idejétmulta forma.

Karácsony Sándor: *A magyar észjárás* (2. jav. és bőv. kiad.) sajtó alá rend. Lendvai L. Ferenc, Magvető, Bp. 1985. Az első kiadás 1939-ben az Exodusnál, az 1946-ban előkészített második kiadás posztumusz jelent meg. Az itt olvasható szöveg részlet az utóbbi kötet 42–43. és 46–50. oldalairól (kiemelések az eredetiben).

Sebestyén Géza visszhangtalan nyelvtudományi munkájában a nyelvtudomány válsághelyzetét látja: „a nyelvtudomány sosem lehet természettudomány, hanem mindig csak szellemtudomány”. Egy példával: „A racionális-logikai rész úgyszólván csak váza a jelentésnek, s e körül és e mögött ott terjeng a jelentések dúsabb, nem-racionális tartalma”. Egyenesen kijelenti, hogy „a nyelvtudomány csak egy része a kultúratudományoknak”, s azt kell vizsgálni, hogy egy korban »egységes szellemi erők« mint kötik össze a nyelvet, irodalmat, művészetet, filozófiát”.²⁹

A kolozsvári Tánzos Vilmos néprajzkutató és az ugyancsak kolozsvári Szilágyi N. Sándor nyelvész újra fölveti ezeket a kérdéseket.³⁰ Tánzos Vilmos

29 SEBESTYÉN Géza: *Nyelv és nyelvtudomány. A nyelvelmélet alapelvei*. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda Könyvesboltja, Bp. 1939. (Reprint: Tinta Könyvkiadó, Bp. 2020. Utószó: SIMONCSICS Péter.) 9., 77., 111–112.

30 TÁNZOS Vilmos: Határhelyzet. Régheny Tamás interjúja Tánzos Vilmosmal. *Ökotáj*, 2007. és SZILÁGYI N. Sándor: *Hangulatfestés – de mit is festünk? = Motiváltság és nyelvi ikonicitás*. szerk. KÁDÁR Edit – SZILÁGYI N. Sándor, Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 2015.

szerint a szimbólum autonóm megismerési mód, a szimbólumkutatás (archetipális mítoszelmélet) pedig szemben áll az arisztotelészi dualista gondolkodásmóddal. Az archaikus népi kultúrák vizsgálata ráébreszti a kutatót, hogy az arisztotelészi pozitivista tudományos eszménnyel szemben létezik egy képsymbolikus gondolkodásmód, amelyben szerepet kap a transzcendencia, a fantázia, az álom és az intuíció. Jel és jeltárgy azonos, konkrét példával: a székek számára a csíksomlyói Szűzanya nem egy ábrázolás, hanem a valódi Szűzanya. A szakrális, mágikus felfogás összemosódik: szinte minden ember hisz a jelekben, ezek a jelek pedig egyetemesek és rendszerszerűek. Ennek a világnak a megközelítése és megértése elsősorban „belső” utakon lehetséges: azonosulással. Azonban sajnálatos, hogy általában nem divatos az egész emberről, főleg nem mint metafizikai lényről beszélni. Erre már Jung is felhívta a figyelmet: „nem is létezett olyan pszichológia, amely az embert mint egységes egészet szemlélte volna”.³¹ Tánczos Vilmos megerősíti: „Manapság mindenki relativizál, dekonstruál, és ott gyengíti a hitet, a közösségi tudatot, ahol csak lehet. Ezt teszi a nyelvész, az irodalmár, az antropológus”. Korábban Sebestyén Géza más nézőpontból, de ugyanezt fogalmazta meg:

„A nyelvben a nagy belső összefüggéseket keresni, ez a nyelvészetnek talán legmértöbb, de egyben legnehezebb feladata. Hallatlan nehézségének az az oka, hogy egyszerre két dolgot követel meg a tudóstól: igen nagy anyagismeretet és igen nagy áttekintő, szintetizálóképességet. Az utóbbi szárnyakat ad, az előbbi megment az üres spekulációktól”.³²

Nyelvészeink – egy-két nagy magányost leszámítva – nem is választották ezt az utat. Szilágyi N. Sándor – ugyancsak Karácsony Sándor nyomán – szembeállítja az elmeszerű grammatikával a „lélekszerű” grammatikát. A kétféle megismerőrendszer kétféle reprezentációt hoz létre, az elmeszerű fogalmi alapú, a lélekszerű hangulat- vagy érzelmi alapú reprezentációt. A lélekszerűnek nevezett nyelvtannak a jellemzői: információfeldolgozása analóg, folytonos (nem kategorikus), egyidejű, dinamikus, helyzethez kapcsolódó, képszerű, hasonlóságon alapuló, intuitív tudást feltételező, nem tudatos. A nyelvész úgy véli, hogy inkább az analóg lelkünkkel beszélünk s nem a digitális elménkkel.

CSELEKVŐ NYELV – NYELVI CSELEKVÉS

Megismerve az ellentétes törekvések filozófiai, művelődéstörténeti (szellem-történeti), antropológiai (folklorisztikai) és nyelvészeti indoklását, elemi erejű fölfedezés volt számomra, hogy a metafizikus, szerves (lélekszerű) világ és annak megközelítése, értelmezése a világ nagy részén máig megvan, sőt elevenen él. És ott van számos magyar író, néhány művelődéstörténész, folklorista, nyelvész felfogásmódjában is. És ott van a magyar lélek (gondolkodás) és nyelv legmélyén, ahogy arra utaltam. A „legnagyobb magyar” nem véletlenül gondolt elsőként a magyar nyelv és tudomány együttes „mívelésére” az Akadémia alapításakor. A mívelés az ő értelmezésében hasznos, építő, önfeláldozó (örömet jelentő) gyakorlat, tevékenység. „Az egészséges nemzetiségnek pedig egyik fő kísérője a nemzeti nyelv, mert míg az fennmarad, a nemzet is él, bármi sínylődve is sokszor – mint erről számos a példa –, de ha egyszer elnémul, akkor csak gyászfüzt terem a hon, mely a voltakéért szomorúan eregeti földre csüggeteg lombjait.” Utóbbi elkerülendő cselekedni kell! A tudomány embereinek is. Ahhoz pedig hitre van szükség: „Legyen csak bizodalom a házások és szeretők közt, hihessen barát a barátnak, kössön csak bizonyos hitel polgárt polgárhoz, kereskedőt földművelőhöz, s mily kevés idő alatt terem a megelegedés és tán a szerencse is ott, hol eddig még sohasem mutatta magát!”³³ ■

31 JUNG: *I.m.* 140.

32 SEBESTYÉN: *I.m.* 98.

33 SZÉCHENYI István: *Hitel. Mai magyar nyelven.* Logod Bt., Bp. 2016. 222. és 100.

» archaikus, népi,
szakrális, mágikus